

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 10, גיליון מס' 4, 5 באפריל 2020

חידת השקט בגדה המערבית

מיכאל מילשטיין*

מזה כעשור וחצי המציאות האסטרטגית בגדה המערבית (איו"ש) מוזרה במקצת. התקופה שמאז עלייתו של מחמוד עבאס (אבו מאזן) לשלטון (2005) התאפיינה באווירת משבר מתמשכת, ובמוקדה הרעה גוברת במערכת היחסים שבין ישראל לפלסטינים. ברקע לכך עמדו כמה אירועים ותהליכים: קיפאון מתמשך במישור המדיני; שלוש מערכות צבאיות קשות ברצועת עזה (מבצעי "עופרת יצוקה" בדצמבר 2008-ינואר 2009; "עמוד ענן" בנובמבר 2012; ו"צוק איתן" ביולי-אוגוסט 2014); השפעת הפיגוע בכפר דומא שבו נרצחו שלושה בני משפחה פלסטינים בידי מפגעים יהודים (יולי 2015); "אינתיפאדת הסכינאים" שפרצה בסוף 2015; "משבר המגנומטרים" שהתפתח בהר הבית בקיץ 2017; העתקת השגרירות האמריקאית לירושלים (מאי 2018); וההתפתחויות הדרמטיות האחרונות - פרסום "עסקת המאה" בינואר 2020 ומשבר הקורונה.

על הרקע הזה, ועל סמך ניסיון העבר, העלו גורמים פוליטיים, ביטחוניים ותקשורתיים רבים בישראל במהלך העשור וחצי האחרון התרעות אסטרטגיות לגבי שינוי דרמטי שעלול להתרחש בגדה המערבית נוכח המשך המצב הקיים: החל מהתפתחות גל טרור רחב היקף, כמו בתקופת אינתיפאדת אל-אקצא; עבור דרך אינתיפאדה שלישית עממית והמונית, כמו זו הראשונה שפרצה ב-1987; וכלה בהחלטת הרשות לפרק עצמה ולהעביר את הסמכויות המלאות באיו"ש לידי ישראל, אגב ביטול הסכם אוסלו. בפועל, למרות מכלול המגמות השליליות לא התממשו התחזיות הקודרות.

כיצד ניתן להסביר את כישלון התחזיות האלה? בירור מעמיק מעלה כי חלק ניכר ממושגי היסוד שבהם נעשה שימוש על-ידי גורמים בישראל לתיאור המערכת הפלסטינית, מפגר במידה רבה אחר השינויים שחלו בדיוקן של החברה ושל ההנהגות בזירה הפלסטינית, ובזיקותיהן למערכות האזורית והבינלאומית. מאמר זה מציע מספר הסברים לאותו "שקט מוזר":

א. **ייחודה של ההנהגה הפלסטינית הנוכחית:** הרשות בהנהגת אבו מאזן מפגינה באופן עקבי סלידה עמוקה משימוש במאבק המזוין, וזאת בניגוד לערפאת שדבק בו עד ימיו האחרונים. הרשות הפלסטינית אומנם אינה מוכנה לשלם כל מחיר כדי לקדם הסדר מדיני, ולפרקים אף מפגינה סרבנות עיקשת לניהול משא ומתן בנסיבות הנוכחיות, אולם

* מיכאל מילשטיין הוא ראש הפורום ללימודים פלסטיניים במרכז דיון.

היא מקפידה לשמור על ערוצי השיח עם ישראל (במיוחד התיאום הביטחוני), ולהתמקד בפיתוח מוסדות הממשל, התשתיות והמערכת הכלכלית בגדה המערבית. ככלל הרשות הפלסטינית בראשותו של אבו מאזן מעניקה קדימות לטיפול "הכאן ועכשיו" על פני כבילה עצמית בסיסמאות אידיאולוגיות, ונמנעת כאמור מקידום מאבק אלים נגד ישראל לצורך מימוש יעדים מדיניים. דפוסי הפעולה והחשיבה האלה משקפים הפקת לקחים של ההנהגה הפלסטינית מן העבר: הן מדרכו של ערפאת שאיימה למוטט את הפרויקט השלטוני שהתבסס בשטחים מאמצע שנות ה-90, והן מאיבוד השליטה של הרשות הפלסטינית על רצועת עזה בקיץ 2007, והשתלטות חמאס עליה. כתוצאה מכך חוששים בכירי הרשות הפלסטינית כי בחסות מאבק אלים חמאס עלולה להתחזק או אף להשתלט בהדרגה על הגדה המערבית.

ב. **זיכרון קולקטיבי טראומתי:** הציבור הפלסטיני בגדה המערבית כיום שונה במאפייני היסוד שלו מזה שהיה בראשית עידן אוסלו ועם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצא. זהו ציבור שזיכורו הקולקטיבי צרוב בטרומות של שני העשורים האחרונים, שהמחישו לו את המחיר הלאומי הכבד שהוא עתיד לשלם בעקבות עימות רחב עם ישראל: ערעור הממשל העצמי והרס פיזי רחב כפי שקרה בעקבות מבצע "חומת מגן" (2002); אנרכיה בהנהגת כנופיות מזוינות שפשטה בגדה המערבית; וכן מאבק פנימי קשה בין הפתח לחמאס, שלוהו בהרג רב ובפיצול פנימי כואב של הרשות הפלסטינית בין רצועת עזה והגדה המערבית.

ג. **ניכור בציבור כלפי ההנהגה:** היחסים בין הציבור הרחב להנהגת הרשות הפלסטינית טעונים מזה שנים רבות. ברקע לכך, האשמת בכירי הרשות במעשי שחיתות כספית ובהתבצרות במוסדות השלטון, תוך שמירה על מעמדם ועל נכסיהם החומריים ומניעת התחדשות המערכת הפוליטית והשלטונית הפלסטינית. ואכן, עובדה היא כי בצמרת הממשל הפלסטיני ואש"ף יש רוב גדול לנציגי המשמרת הוותיקה של ההנהגה הפלסטינית, בעוד שייצוגם של בני הדורות הצעירים בה מוגבל למדי. סקרי דעת קהל ברשות הפלסטינית מעידים על הניכור הזה, ובמיוחד על כמיהת רוב הציבור (למעלה מ-60 אחוזים) שאבו מאזן יפרוש מתפקידו.¹ בשל כך, בין היתר, הממשל הפלסטיני מתקשה לגייס את הציבור לטובת מהלכים שהוא מקדם, ולתבוע ממנו הקרבה מכל סוג שהיא לטובת קידום היעדים הלאומיים.

ד. **זה-אידיאולוגיזציה וא-פוליטיות:** בשנים האחרונות ניכרת בקרב הפלסטינים עייפות מהסיסמאות האידיאולוגיות (הלוחמניות ברובן), שבמשך עשורים רבים תרמו להנעת הציבור הפלסטיני לפעולה. הציבור בגדה המערבית מפגין התפכחות, ייאוש וציניות כלפי הססמאות המהפכניות של העבר. רבים מעידים כי סיסמאות אלה משקפות לא פעם אינטרסים צרים של גופים פוליטיים שהרחיקו הלכה למעשה את הפלסטינים ממימוש יעדיהם הלאומיים יותר מאשר קרבו אותם אליהם. ימי הזיכרון הלאומיים משקפים

¹ ראו סקר שערך המרכז הפלסטיני למדיניות ולמחקרי דעת קהל בפברואר 2020: PSR, *Public Opinion Poll No* : 2020, 75, March 1, 2020, accessed March 15, 2020, at <https://www.pcpsr.org/en/node/799>.

היטב את ההתרחקות הציבורית מהאידיאולוגיות הפוליטיות של העבר. היקף המשתתפים בהם הולך ופוחת עם השנים, ומחייב את הממשל הפלסטיני ואת הפתח, מפלגת השלטון, להשקיע מאמץ גובר בגיוס הקהל.

ה. **משקלו של הרכיב הכלכלי**: הגדה המערבית נהנית בעשור האחרון מציבות כלכלית ואף מפיתוח הדרגתי של כלכלתה. יש אומנם בעיות יסוד כמו שיעורי אבטלה גבוהים יחסית, בעיקר בקרב צעירים,² ופיחות מתמשך בסיוע הכספי החיצוני לרשות הפלסטינית. אולם לרוב האוכלוסייה, לפחות עד פרוץ משבר הקורונה, היו תעסוקה והכנסה קבועה (הכוונה בעיקר לאנשי המגזר הציבורי והפרטי ברשות הפלסטינית, וכן המועסקים בישראל),³ יש פריחה של חיי המסחר ושל תרבות הצריכה והפנאי, ורוב הציבור נהנה מתשתיות אזרחיות שוטפות. הדבר מוביל להתמקדות של רוב הפלסטינים בטיפול חיי היום-יום, ומחדד את מחיר ההפסד שעלול להיגבות במקרה של עימות רחב-היקף. רבים מהפלסטינים, ובמיוחד בני הדור הצעיר מייחסים חשיבות למימוש עצמי, לרכישת השכלה ולהצלחה חומרית. בשל כך הם מכונים בלעג "אל-גיל אל-מצלחגי" - "הדור האינטרנטני". רבים מהצעירים טוענים כי התיאשו משתי החלופות האסטרטגיות שהוצבו עד היום בפני הציבור הפלסטיני - המו"מ המדיני או ההתנגדות (אל-מקאוומה) - שלא הניבו הישגים עבור הפרט והקולקטיב הפלסטינים. הם אינם מזהים כל חלופה שלישית, ולפיכך במקום כל אלה פשוט עדיפה חלופה שאותה הם מכנים "בדנא נעיש" - "רוצים לחיות".

1. **לקחי האביב הערבי**: עשור לאחר פרוץ האביב הערבי, ברור לרוב האוכלוסייה בעולם הערבי, ובכלל זאת גם הפלסטינית, כי הטלטלה האזורית גרמה בעיקר נזקים קשים, ולא מימשה את ההישגים המיוחלים של פיתוח מערכת פוליטית דמוקרטית ושל שגשוג כלכלי. באמצעות התקשורת המודרנית והמרחב הרשתי הפלסטינים נחשפים כיום לכלל ההתרחשויות בעולם הערבי. הם מבינים כי מצבם הפוליטי הפנימי, הביטחוני-אסטרטגי והכלכלי, אולי אינו אופטימלי, אולם עדיין עדיף מזה של חברות אחרות באזור. הדבר ממחיש במידה רבה כי מצבם של הפלסטינים בגדה המערבית טוב בהשוואה ליתר העולם הערבי, ובכך מהווה בלם מהיסחפות להרפתקאות של עימות רחבי היקף.

2. **התנהלותה של ישראל כלפי הזירה הפלסטינית**: במשך העשור וחצי האחרון ישראל מצויה בחיכוך מדיני שהולך ומחריף עם הרשות הפלסטינית. עם זאת, היא הקפידה לאורך כל התקופה להפריד בין המשברים הקשים במישור המדיני לנעשה במישור האזרחי, ובעיקר לשמר את הקשר השוטף עם הרשות הפלסטינית בכל המישורים, ובראשם התיאום הביטחוני. ישראל, ולצידה גם הרשות הפלסטינית, הפגינו לאורך השנים הבנה עמוקה לגבי חשיבותו של הרכיב הכלכלי בייצוב המציאות בגדה המערבית. גם כאשר נקלעו הצדדים למשבר אשר במסגרתו ישראל הגבילה את הקשר הכלכלי עם

² ראו דו"ח למ"ס של הרשות הפלסטינית ובו סיכום של שנת 2019 בתחום התעסוקה. לפי הדו"ח בגדה המערבית יש 25 אחוזי אבטלה, ובקרב צעירים בעלי השכלה תיכונית ומעלה הבעיה חריפה במיוחד ושיעור האבטלה מגיע ל-52 אחוזים. אל-ג'יהאז אל-מרכזי לל-אחצאא אל-פלסטיני, **אל-אחצאא אל-פלסטיני יעלן אל-אנתאג' אל-אסאסייה למסח אל-קוא אל-עאמלה לל-רבע אל-ת'אלת' 2019**, תמוז-אלול, 2019, נצפה ב-15 במרץ 2020, ב-<http://www.pcbs.gov.ps/postar.aspx?lang=ar&ItemID=3594#>

³ כ-100 אלף פלסטינים עובדים כיום בישראל (70,000 ברישיון והיתר כשהיים בלתי חוקיים), ועוד כ-25,000 עובדים ביישובים היהודיים באיו"ש.

הרשות הפלסטינית (בעיקר צמצום כספי הסילוקין המהווים למעלה ממחצית התקציב השנתי של הרשות), הם מיהרו לפתור אותו, וזאת מחשש שיחלחל למרחב הציבורי ויגרום לערעור יציבות הממשל הפלסטיני ולהתפתחות איומים כלפי ישראל.⁴ על הרקע הזה נשמעות מעת לעת טענות פלסטיניות ולפיהן ישראל השכילה ליצור "כיבוש לייט", מתוחכם, שאינו דורסני וכוחני, אשר מאפשר חיים נוחים יחסית עבור רוב הפלסטינים ובכך למעשה מפחית את הסיכוי שיתפתחו נגדו מחאות עממיות או מאבק מזוין.

חשוב להדגיש, כי הציבור הפלסטיני בגדה המערבית לא נעשה אדיש, או מאבד את זהותו הלאומית. הוא מבצע התאמות קולקטיביות לנוכח הנסיבות והאילוצים הנוכחיים. הציבור הזה אומנם מפגין כיום מוטיבציה נמוכה להיענות למהלכים שמונהגים על-ידי הרשות הפלסטינית, אולם מוכיח יכולת התארגנות וכוח קולקטיבי במקרים החשובים בעיניו. כך במחאות שהיו על רקע חברתי-כלכלי - הפגנות של מגזרים במשק דוגמת המורים והרופאים;⁵ או מחאה למען גיבוש חוק ביטוח סוציאלי.⁶ הוא גם מגיב לסוגיות הנתפסות כפגיעה בנרטיבים של הקולקטיב הפלסטיני, כמו בתגובות לאיום האמריקאי לשקול ביטול מעמדם המיוחד של הפליטים הפלסטינים (הדבר בלט בעיקר על רקע הכרזותיו של הנשיא טראמפ כי יפעל לבטל את קיומה של אונר"א, וכן התייחסותו לנושא הפליטים במסגרת "תכנית המאה");⁷ וכן במה שמוגדר על-ידו כאיום ישראלי על הר הבית ובמיוחד שינוי הסטטוס קוו במתחם.

⁴ משברים כאלה התפתחו בעקבות הצטרפות הפלסטינים לסדרה של אמנות בינלאומיות בראשית 2015, וכן לאחר שישראל קיזזה בראשית 2018 מכספי הסילוקין את הסכום שהרשות הפלסטינית משלמת למשפחות אסירים ו"שהידים".

⁵ ראו: עוד אל-רגוב, "אדראב אל-מעלמין אל-פלסטיינין יפאקם אוזמאת אל-סלטה", אל-ג'זירה, 10 במרץ 2016, נצפה ב-15 במרץ 2020.

[https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2016/3/10/%D8%A5%D8%B6%D8%B1%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D9%84%D9%85%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%8A%D9%86%D9%87%D9%88%D9%86-%D8%AE%D8%B7%D9%88%D8%A7%D8%AA%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%AC%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D8%B4%D8%A3%D9%86-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%AD%D9%8A%D8%A9](https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2016/3/10/%D8%A5%D8%B6%D8%B1%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D9%84%D9%85%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%8A%D9%81%D8%A7%D9%82%D9%85-%D8%A3%D8%B2%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A9%D8%A7%D8%A1-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86-%D9%8A%D9%86%D9%87%D9%88%D9%86-%D8%AE%D8%B7%D9%88%D8%A7%D8%AA%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%AC%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D8%B4%D8%A3%D9%86-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%AD%D9%8A%D8%A9)

"מחמוד אל-סעד", "אטבא פלסטין ינהון חיטאתהם אל-אחתגיאניה בשאן קאנון אל-חמאיה אל-צחיה", אל-ערבי, 2 בינואר 2019, ב-

<https://www.alaraby.co.uk/society/2019/1/2/%D8%A3%D8%B7%D8%A8%D8%A7%D8%A1-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86-%D9%8A%D9%86%D9%87%D9%88%D9%86-%D8%AE%D8%B7%D9%88%D8%A7%D8%AA%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%AC%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D8%B4%D8%A3%D9%86-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%AD%D9%8A%D8%A9>

"אטבא אל-דפה יתחדון עבאס: אל-אדראב מסתמר", אל-אח'באר, 4 במרץ 2020, נצפה ב-15 במרץ 2020, ב-

<https://www.al-akhbar.com/Palestine/285065/%D8%A3%D8%B7%D8%A8%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%B6%D9%81%D8%A9-%D9%8A%D8%AA%D8%AD%D8%AF-%D9%88%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%A7%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B6%D8%B1%D8%A7%D8%A8-%D9%85%D8%B3%D8%AA%D9%85%D8%B1>

⁶ ראו: מירפת צאדק, "אל-דמאן אל-אגיתמאעי אל-פלסטיני... אל-חכומה פי וואד ואל-מוט'פון פי אח'ר", אל-ג'זירה, 16 בינואר 2019, נצפה ב-15 במרץ 2020, ב-

<https://www.aljazeera.net/news/politics/2019/1/16/%D8%A7%D9%84%D8%B6%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%D9%8A-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D9%8A%D8%A9>

: ראו .

העשור וחצי האחרונים ממחישים לישראל כי לאמצעי הכלכלי יש עדיין חשיבות רבה בשימור היציבות הבסיסית בגדה המערבית, למרות התהפוכות והמשברים שהתרחשו ועוד עלולים להתרחש. שימור מרקם החיים היציב של שלושת מיליוני הפלסטינים החיים באזור עשוי, לפחות בטווח הנראה לעין, להמשיך ולסייע במניעת הצטרפותם של רבים מהם לפעילות עממית או למאבק אלים נגד ישראל. הדבר תקף גם ביחס לתרחישי "היום שאחרי" אבו מאזן. למרות דרמות פוליטיות שיכולות להתרחש בצמרת השלטונית ברמאללה, עשויה להישמר יציבות יחסית בזכות שימור מרקם חיי היום-יום של התושבים.

ואולם, "שלום כלכלי" (סלאם אקתצאדי) - מונח שלילי בעיני חלק מהפלסטינים שרואים בו אמצעי של ישראל לשמר יציבות בגדה המערבית מבלי להתקדם בערוץ המדיני - אינו חלופה להסדרה ארוכת טווח. "השלום הכלכלי" תלוי כל כולו ביציבות הכלכלית, ואם זו תתערער (למשל בעקבות משבר כלכלי בישראל שיקרין ישירות על המצב בגדה המערבית), צפויה להשתנות גם התנהגות הציבור הפלסטיני. השקט הנוכחי תלוי כאמור בזיכרון הקולקטיבי הטראומתי של חלק ניכר מהפלסטינים משנות העימות הקשה עם ישראל. בני הדור הצעיר אינם שותפים לאותו "זיכרון מרתיע", ועלולים לחוש משוחררים יותר לקדם בעתיד מאבק נגד ישראל, שאפשר שגם לווה בהתרסה כלפי ההנהגה הפלסטינית.

השקט היחסי בגדה המערבית אינו רק מתעתע, הוא עלול להיות גם מאיים. בחסותו של השקט הזה מתהווה בהדרגה מיזוג גיאוגרפי, דמוגרפי ותשתיתי-כלכלי גובר בין הגדה לישראל, אשר עלול להקשות או אף למנוע בעתיד הפרדה פיזית בין שני העמים. יתרה מכך, בקרב חלק גדול מהפלסטינים - ובפרט בני הדור הצעיר - ניכר כבר עתה ייאוש עמוק מהאפשרות למימוש חזון שתי המדינות והעדפה של רעיון המדינה האחת, שבה הם יוכלו לממש זכויות אזרחיות שאין להם כיום.⁸ כך, גם ללא תכנון או רצון שני העמים עלולים למצוא עצמם במציאות של מדינה אחת, תרחיש שעלול להוות סיוט משותף יותר מאשר מתכון לחיים הרמוניים.

משבר הקורונה מאז מרץ 2020 ממחיש את הטעונוים המרכזיים המובאים במאמר. מצד אחד, הוא משקף את התלות הכלכלית-אזרחית-תשתיתית העמוקה של הרשות הפלסטינית בישראל (קבלת סיוע לטיפול בקורונה ותמיכה פיננסית), ומהצד השני, מחדד את מרכזיות הרכיב הכלכלי בשימור היציבות בגדה המערבית. המשבר הכלכלי-חברתי החריף המתפתח ברשות הפלסטינית (שכמו בישראל מתבטא בעלייה בשיעור האבטלה), מחייב את ישראל, למרות מיקודה בבעיותיה שלה, לתמוך במשק הפלסטיני, רגע לפני שהוא ייהפך גם לאיום אסטרטגי וביטחוני.

Dalia Hatuqa, "Trump's Peace Plan is Palestinians' Worst Nightmare," *Foreign Policy*, January 31, 2020, accessed March 15, 2020, at <https://foreignpolicy.com/2020/01/31/trump-peace-plan-israel-palestine-middle-east/>.

⁸ לפי סקר המרכז הפלסטיני למדיניות ולמחקרי דעת קהל מפברואר 2020, 39 אחוזים מהנשאלים צידדו בחזון שתי המדינות (שפל חסר תקדים); 61 אחוזים טענו כי אין סיכוי למימוש חזון שתי המדינות בטווח הנראה לעין; ו-33 אחוזים הביעו תמיכה ברעיון המדינה האחת. PSR, *Public Opinion Poll No 75*.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.
ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים, תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת
תל-אביב, ובתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.